

Matematika 2.

Diferenciální počet funkce n proměnných

Petr Salač a Jiří Hozman
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Technická univerzita v Liberci
petr.salac@tul.cz
jiri.hozman@tul.cz

Diferenciální počet funkce více proměnných

Definice.

Množinu všech uspořádaných n -tic čísel se nazývá **n -rozměrný prostor** a každá z n -tic se prohlásí za **bod n -rozměrného prostoru** (čísla $x_1, \dots, x_n$ za jeho **souřadnice**).

značíme: $X = [x_1, \dots, x_n]$

Definice. (Vzdálenost bodů)

Každé dvojici bodů X, Y přiřadíme číslo $d(X, Y)$ předpisem

$$d(X, Y) = \sqrt{(x_1 - y_1)^2 + \dots + (x_n - y_n)^2} .$$

Číslo $d(X, Y)$ nazýváme **vzdálenost bodů X, Y** .

Příklad.

$n = 2, n = 3$.

Definice. (n -rozměrný euklidovský prostor)

n -rozměrný prostor spolu se vzdáleností d se nazývá **n -rozměrný euklidovský prostor** a značí se E_n .

Diferenciální počet funkce více proměnných

Věta. (základní vlastnosti vzdálenosti)

Vzdálenost d má tyto vlastnosti:

- 1) $d(X, Y) = 0$, právě když $X = Y$.
- 2) $d(X, Y) = d(Y, X)$ pro libovolné $X, Y \in \mathbf{E}_n$.
- 3) $d(X, Z) \leq d(X, Y) + d(Y, Z)$ pro libovolné $X, Y, Z \in \mathbf{E}_n$.
(trojúhelníková nerovnost).

Definice. (Funkce n -proměnných)

Předpokládáme, že $n \in \mathbf{N}$ a $M \subset \mathbf{E}_n$. **Funkcí n -proměnných** se rozumí zobrazení f množiny M do množiny $\mathbf{R}$, tj. předpis, který každému bodu $X \in M$ přiřazuje jediné reálné číslo y .

Označení

$D(f)$ značí **definiční obor** funkce f . (tj. množina M).

$H(f)$ značí **obor hodnot** funkce f . (tj. $H(f) \subset \mathbf{R}$).

Pro libovolný bod $X = [x_1, \dots, x_n] \in D(f)$, nazýváme x_k hodnotou **k -té nezávislé proměnné** pro $k = 1, \dots, n$.

Libovolné $y \in H(f)$ nazýváme hodnotou **závisle proměnné** funkce f .

Hodnotu funkce f n proměnných v bodě $X = [x_1, \dots, x_n] \in D(f)$ značíme $f(X)$ nebo $f(x_1, \dots, x_n)$.

Diferenciální počet funkce více proměnných

Příklad.

Funkce f tří proměnných, která každému $[x, y, z] \in \mathbf{E}_3$ přiřazuje číslo $x + y + 3z$.
 $D(f) = \mathbf{E}_3$, $H(f) = \mathbf{R}$, funkční předpis $f(x, y, z) = x + y + 3z$.

Poznámka

Není-li pro funkci f n proměnných danou výrazem zadán definiční obor, tak za definiční obor považujeme množinu všech bodů $X \in \mathbf{E}_n$, pro něž má výraz $f(X)$ smysl.

Příklad.

Určete definiční obor funkce $f(x, y, z) = \ln x + \sqrt{y} + 3z^2$.

Definice. (Graf funkce)

Graf funkce f n proměnných je definován jako množina všech bodů $[x_1, \dots, x_n, y] \in \mathbf{E}_{n+1}$ takových, že $[x_1, \dots, x_n] \in D(f)$ a $y = f(x_1, \dots, x_n)$.

Příklad. $n = 2$

Graf je množina $[x, y, z] \in \mathbf{E}_3$ takových, že $[x, y] \in D(f)$ a $z = f(x, y)$.

Diferenciální počet funkce více proměnných

Poznámka.

Protože každému $[x, y] \in D(f)$ přísluší jediné $z \in H(f)$, nemůže mít graf funkce f dvou proměnných se žádnou přímkou rovnoběžnou s osou z dva nebo více společných bodů.

(tj. např. kulová plocha není grafem žádné funkce dvou proměnných).

Příklad.

Sestrojte graf funkce

$$f(x, y) = x^2 + y^2$$

definované na množině $\mathbf{E}_2$.

$$G(f) = \{[x, y, z] \in \mathbf{E}_3; z = x^2 + y^2\}$$

$h(f) =]0, \infty)$.

(rotační paraboloid s vrcholem v počátku)

Diferenciální počet funkce více proměnných

Poznámka.

Pro vytvoření názorné představy zavádíme pro $\alpha \in \mathbf{R}$ tzv. **hladinu funkce f** jako množinu $\mathcal{H}_\alpha = \{[X, \alpha] \in \mathbf{E}_{n+1}; f(X) = \alpha\}$.

Tím je také tomuto číslu α přiřazena podmnožina definičního oboru $\mathcal{V}_\alpha = \{X \in D(f); f(X) = \alpha\}$ tzv. **vrstevnice funkce f** .

Příklad.

Pro funkci

$$f(x, y) = x^2 + y^2$$

$$\alpha = 1 \quad \mathcal{H}_1 = \{[x, y, 1] \in \mathbf{E}_3; x^2 + y^2 = 1\}$$

$$\mathcal{V}_1 = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; x^2 + y^2 = 1\}.$$

$$\alpha = 4 \quad \mathcal{H}_4 = \{[x, y, 4] \in \mathbf{E}_3; x^2 + y^2 = 4\}$$

$$\mathcal{V}_4 = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; x^2 + y^2 = 4\}.$$

Poznámka.

V praxi se často setkáváme se situací, že funkční přiřazení není zadáno výrazem (nebo několika výrazy), nýbrž tabulkou funkčních hodnot.

Diferenciální počet funkce více proměnných

Definice. (Operace s funkcemi)

Řekneme, že funkce f a g n proměnných jsou si **rovny**, jestliže $D(f) = D(g)$ a pro každý bod $X \in D(f)$ je $f(X) = g(X)$.

Jsou-li f a g funkce n proměnných, definujeme:

Součet $f + g$ je funkce h n proměnných definovaná vztahem $h(X) = f(X) + g(X)$,

rozdíl $f - g$ je funkce h n proměnných definovaná vztahem $h(X) = f(X) - g(X)$,

součin $f.g$ je funkce h n proměnných definovaná vztahem $h(X) = f(X).g(X)$,

podíl $\frac{f}{g}$ je funkce h n proměnných definovaná vztahem $h(X) = \frac{f(X)}{g(X)}$,

ve všech čtyřech případech je funkce h definována pro každý X , pro nějž příslušný výraz existuje.

Nulovým bodem (kořenem) funkce f n proměnných nazveme každý bod z $D(f)$, v němž funkce f nabývá hodnoty nula.

Diferenciální počet funkce více proměnných

Definice. (Složená funkce)

Nechť h je funkce p proměnných a $g_1, \dots, g_p$ je p funkcí n proměnných. **Složená funkce f s vnitřními složkami $g_1, \dots, g_p$ a s vnější složkou h** má pak definiční obor

$$D(f) = \{X \in D(g_1) \cap \dots \cap D(g_p); [g_1(X), \dots, g_p(X)] \in D(h)\}$$

a funkční předpis

$$f(X) = h(g_1(X), g_2(X), \dots, g_p(X)) .$$

Poznámka.

Složená funkce f je funkcí n proměnných (tedy tolika proměnných, kolik jich mají vnitřní složky).

Diferenciální počet funkce více proměnných

Příklad.

Je dána funkce $h(x, y, z) = e^{xy} \arcsin z$ s definičním oborem

$D(h) = \{[x, y, z] \in \mathbf{E}_3; -1 \leq z \leq 1\}$ a funkce

$$g_1(x, y) = \sqrt{1 - x - y} \quad \text{s} \quad D(g_1) = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; y \leq 1 - x\}$$

$$g_2(x, y) = \sqrt{y + 1} \quad \text{s} \quad D(g_2) = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; y \geq -1\}$$

$$g_3(x, y) = \sqrt{1 + x - y} \quad \text{s} \quad D(g_3) = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; y \leq 1 + x\}$$

Sestrojte funkci

$$f = h(g_1, g_2, g_3).$$

$$D(f) = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; y \leq 1 - x, y \geq -1, y \leq 1 + x, y \geq x\}$$

$$f(x, y) = h(g_1(x, y), g_2(x, y), g_3(x, y)) =$$

$$= e^{\sqrt{1-x-y}\sqrt{y+1}} \arcsin \sqrt{1+x-y}.$$

Diferenciální počet funkce více proměnných

Definice.

Řekneme, že funkce f n proměnných je **omezená**, jestliže její obor hodnot je omezená množina.

$$\text{tj. } \exists M > 0 \forall X \in D(f) \quad |f(X)| \leq M$$

Řekneme, že funkce f n proměnných je **shora omezená**, resp. **zdola omezená**, jestliže její obor hodnot je **shora omezená**, resp. **zdola omezená**, množina.

$$\text{tj. } \exists M > 0 \forall X \in D(f) \quad f(X) \leq M,$$

resp.

$$\text{tj. } \exists M > 0 \forall X \in D(f) \quad f(X) \geq -M.$$

Příklad.

$$f(x_1, \dots, x_n) = x_1^2 + \dots + x_n^2, \quad D(f) = \mathbf{E}_n.$$

je zdola omezená $M = 0$

není shora omezená.

Limita a spojitost funkce n proměnných

Definice

Nechť $A \in \mathbf{E}_n$, $\delta > 0$. **Okolím bodu A s poloměrem δ** (nebo δ -okolím bodu A) se rozumí množina

$$\{X \in \mathbf{E}_n; d(A, X) < \delta\}$$

(tj. do δ -okolí bodu A patří právě všechny body z $\mathbf{E}_n$, jejichž vzdálenost od bodu A je menší než δ .)

Příklad.

$n = 1$, pak δ -okolím bodu A je interval $(A - \delta, A + \delta)$.

$n = 2$, pak δ -okolím bodu A je množina všech bodů ležících uvnitř kruhu se středem v A a poloměrem δ .

$n = 3$, pak δ -okolím bodu A je množina všech bodů ležících uvnitř koule se středem v A a poloměrem δ .

Limita a spojitost funkce n proměnných

Definice.

Je-li $M \subset \mathbf{E}_n$, $A \in \mathbf{E}_n$, řekneme, že A je **vnitřní bod** množiny M , jestliže existuje okolí bodu A , které je podmnožinou M .

Množina, jejíž každý bod je vnitřní, se nazývá **otevřená**.

Příklad.

$$M = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; 0 \leq x < 1, 0 \leq y < 1 \text{ nebo } x = y = 2\}$$

vnitřní body $\{[x, y] \in \mathbf{E}_2; 0 < x < 1, 0 < y < 1\}$.

Limita a spojitost funkce n proměnných

Definice

Je-li $M \subset \mathbf{E}_n$, $A \in \mathbf{E}_n$ a obsahuje-li každé okolí bodu A nějaký bod množiny M a nějaký bod nepatřící do M , řekneme, že A je **hraniční bod** množiny M .

Množina $M \subset \mathbf{E}_n$ se nazývá **uzavřená**, jestliže obsahuje všechny své hraniční body.

Příklad.

$$M = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; 0 \leq x < 1, 0 \leq y < 1 \text{ nebo } x = y = 2\}$$

$$\text{hraniční body } \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; \quad (x = 0 \vee x = 1) \wedge 0 \leq y \leq 1 \vee \\ \vee (y = 0 \vee y = 1) \wedge 0 \leq x \leq 1 \vee \\ \vee x = y = 2\}.$$

$$\text{uzavřená množina } \overline{M} = \{[x, y] \in \mathbf{E}_2; 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1 \text{ nebo } x = y = 2\}.$$